

Т. В. Степанова

д.ю.н., проф., завідувачка кафедри конституційного права та правосуддя ОНУ імені І.І. Мечникова

ПРЕДСТАВНИЦТВО ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ ЯК ГАРАНТІЯ ДОДЕРЖАННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ДЕРЖАВІ

Останнім часом законодавець та практика чітко визначилися з одноманітністю розуміння представництва інтересів держави прокурором, однак щодо представлення громадянина, то постійно виникають нові ознаки та підстави справ, за якими прокурор не може представляти інтереси громадянина. Тому саме цій проблемі буде присвячено дану доповідь, оскільки представництво (захист) державою інтересів своїх громадян є важливою гарантією верховенства права в державі.

З одного боку, Конституція України прямо зазначає лише про представництво прокуратурою інтересів держави в суді у випадках, визначених законом (ст. 131-1).

З іншого боку, наступна ст. 131-2 Конституції присвячена діяльності адвокатури, також не встановлює гарантій для захисту фізичних осіб.

Частково цю прогалину вирішує Закон «Про безоплатну правову допомогу», який надає досить великий перелік осіб, які вправі отримати таку безоплатну допомогу.

Крім того, Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПК України) включає «органи та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб» [1], до кола учасників справи і надає їм широкі повноваження (частина 3 ст. 41). До таких органів та осіб належить, зокрема, прокурор.

Відповідно до ст. 2 Арбітражного процесуального кодексу України (далі – АПК України) в редакції від 06.11.91 р. [2] прокурори користувалися правом звернення з позовними заявами до арбітражного суду в інтересах державних органів, державних підприємств і організацій.

Безперечно, дане положення ставило державну форму власності вище за інші, що суперечило Закону України «Про власність». Тому скасування даного положення стала важливою подією в реалізації принципу рівності всіх перед законом в господарському процесі. Так, в редакції Закону України «Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України» від 13.05.97 р. [3] стаття 2 Кодексу встановила, що арбітражний суд порушує справи за позовними заявами прокурорів та їх заступників, які звертаються до арбітражного суду в інтересах держави. Таким чином, положення статті 2 АПК були приведені у відповідність до статті 121 Конституції України.

Однак, поняття «в інтересах держави» неоднозначно розумілося і застосовувалося Вищим арбітражним судом та органами прокуратури України, тому виникла практична необхідність у з'ясуванні основних понять статті 2 АПК України.

Пункт 1 рішення Конституційного Суду України від 08.04.99 р. встановив, що «прокурори та їх заступники подають до арбітражного суду позови саме в інтересах держави, а не в інтересах підприємств, установ і організацій незалежно від їх підпорядкування і форм власності», а пункт 2 – що під поняттям «орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах» потрібно розуміти «орган державної влади

чи орган місцевого самоврядування, якому законом надано повноваження органу виконавчої влади» [4].

Зараз ст. 53 ГПК України закріплює, що у визначених законом випадках прокурор звертається до суду з позовною заявою, бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, провадження у якій відкрито за позовом іншої особи, до початку розгляду справи по суті, подає апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами [1].

Прокурор, який звертається до суду в інтересах держави, в позовній чи іншій заяві, скарзі обґрунтовує, в чому полягає порушення інтересів держави, необхідність їх захисту, визначені законом підстави для звернення до суду прокурора, а також зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах. Невиконання цих вимог має наслідком застосування положень, передбачених статтею 174 ГПК.

У разі відкриття провадження за позовною заявою, поданою прокурором в інтересах держави в особі органу, уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, зазначений орган набуває статусу позивача. У разі відсутності такого органу або відсутності у нього повноважень щодо звернення до суду прокурор зазначає про це в позовній заяві і в такому разі набуває статусу позивача [1, ст. 53].

Таким чином, статус прокурора має певні особливості порівняно з іншими учасниками провадження, які виступають представниками сторін та третіх осіб.

Конституційний Суд України визнає, що поняття «інтереси держави» є оціночним поняттям. Прокурор або його заступник самостійно визначає і обґрунтовує в позовній заяві, в чому полягає порушення інтересів держави чи в чому існує загроза інтересам держави.

Однак важливе значення має також встановлення на законодавчому рівні примірного переліку категорій справ, по яких є можливість звернення прокурорів за захистом інтересів держави. При цьому необхідно прямо закріпити і право прокурора зверну-

тися з позовом від свого імені на захист прав та інтересів окремих громадян, колективних об'єднань та держави.

Наприклад, можна закріпити обов'язкову участь прокурора в господарському процесі з метою охорони і захисту державних інтересів по справах, пов'язаних з:

діями державних органів та їх посадових осіб, у тому числі справи про визнання недійсними актів таких державних органів та їх посадових осіб;

злочинними посяганнями на права та законні інтереси громадян, держави та суспільства в господарській сфері;

захистом порушених засад конституційного ладу, суспільного життя, права власності, економічної, екологічної та інформаційної безпеки держави;

захистом масового інтересу, тобто прав великих груп громадян у випадках, коли вони порушуються одним протиправним діянням або одним незаконним нормативно-правовим актом;

будь-якими очевидними порушеннями закону, які можуть завдати істотної шкоди законним інтересам громадян, якщо не будуть негайно усунуті;

захистом суверенітету, територіальної цілісності, державного кордону України, гарантування її державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, охорону землі як національного багатства;

захистом прав усіх суб'єктів права власності та господарювання тощо;

поверненням незаконно витрачених державних бюджетних коштів, а також в інтересах державного бюджету про стягнення з боржників податків і зборів (обов'язкових платежів) шляхом звернення стягнення на їх майно [5, с. 40–41];

випадками, якщо відповідні державні органи контролю за додержанням законів не захищають інтереси держави за будь-яких обставин або безпосередньо посягають на них;

якщо це передбачено законодавчими актами (наприклад, законами «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про громадські об'єднання» тощо).

Обов'язкова участь прокурора у цих справах з метою охорони і захисту державних інтересів сприятиме виконанню прокуратурою основної мети її діяльності, яка закріплена в Конституції України та Законі України «Про прокуратуру» та стане додатковою гарантією додержання верховенства права в Україні.

Література

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. (в редакції 03.10.2017 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 10.04.2023 р.).

2. Арбітражний процесуальний кодекс України (в редакції від 06.11.91 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

3. Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України: Закон України від 13.05.97 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 25. Ст. 171.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді). *Офіційний вісник України*. 1999. № 15. Ст. 614.

5. Руденко М. Представництво прокурором інтересів держави у арбітражному суді. *Право України*. 1998. № 5. С. 40–41.